

Rudolf Steiner: A szeretet és jelentősége a világban

(GA 143, 1912. december 17. Zürich)

Ha arról van szó, hogy az ember a fejlődés jelenlegi időpontjában közelebből is meg akarja érteni a Krisztus-impulzust, felvetődik a kérdés: Hogyan is áll a dolog azzal, aki a Krisztus-impulzusról még semmit sem hallott, sőt, talán még Krisztus nevét sem hallotta soha? Nem lehet tehát a Krisztus-impulzus részese, mert Krisztus nevét még sohasem hallotta? Ismernie kell már elméletileg az embernek azt, amit Krisztus-impulzusnak nevezünk, hogy Krisztus ereje belemerülhessen az ember lelkébe? Nézzük meg a születés és a halál között lezajló földi életet, hogy rávilágíthassunk a kérdésre.

Az ember megjelenik a világban, gyermekkor első időszaka alatt még félig alvó állapotban van. Meg kell tanulnunk, hogyan érezzük, lássuk magunkat „én”-nek, azzal, amit az „én”-ünk lelkünknek juttat, lelki életünk egyre gazdagabbá válik. A lelki élet a halál közeledtekor a leggazdagabb, a legérettebb, felvethetjük tehát a nagy kérdést: „Mi történik lelki életünkkel, ha lehull róla a test?” Fizikai és lelki életünk sajátossága, hogy a lelkünkben élettapasztalatként, életismeretként hordozott tartalom a halálhoz mindinkább közeledve egyre jelentősebbé válik, ugyanakkor bizonyos tulajdonságokat el is veszünk, viszont más, individuálisan különböző tulajdonságok jelentkeznek. Fiatal korunkban ismereteket, élettapasztalatokat szerzünk, és csak a későbbi életkorunk folyamán valóra váltható reményeket táplálunk. Annál inkább szeretjük az életbölcsséget, minél jobban közeledünk halálunkhoz. A bölcsség szeretete nem önzés, mert annál jobban növekszik, minél jobban közeledünk a halál felé, minél kevésbé van rá kilátás, hogy hasznunk legyen belőle, annál jobban növekszik. És egyre jobban szeretjük lelkünk ilyenfajta tartalmát. A szellemtudomány még kísértő erővé is válhat, ha rájövünk, hogy következő életünk az ebben az életben megszerzett bölcsség mennyiségétől függ. Így a szellemtudományból jó nagy csomó önzést vihetünk át következő életünkbe. Ebből áll a nagy veszély, amit a szellemtudomány jelenthet. És így megtörténhet az is, hogy a lélekben kísértővé, csábítóvá válik a helytelenül felfogott szellemtudomány. Megfigyelhetjük, hogyan jelenik meg az életbölcsség szeretete – úgy, ahogyan a növény válik éretté a virulásra. Belső tartalmunkhoz társul szegődik a bölcsség szeretete. Az ember már sokszorosan próbált magasabb értelemben vett hidat verni a szeretet impulzusa és az egyébként bennünk lévő tartalom között. A misztikusok például arra törekszenek, hogy az önszeretet hajlamát a bölcsség szeretete értelmében fejlesszék ki, és sugárzó fényben jelenítsék meg a bölcsség szeretetét. Az isteni szikrát saját lelkükbe mélyedve akarják megtalálni, és isteni szikrának akarják érezni magasabb „én”-jüket. Következő életünknek csak a szikráját alakítjuk ki az életbölcsséggel. Olyan ez, mint az egy évet átélő mag. A mag áttelel, megmarad, ugyanígy marad meg az életbölcsség is. Az ember áthalad a halál küszöbén, és következő élete magva az, ami lénye szellemi magvaként benne megérett. Ezt érzi át az ember, és ha isteni szikrának, abszolútumnak tekinti azt, ami következő életének csak a magja – misztikussá válik. Így interpretálja, mert szégyelli bevallani, hogy a szellemi mag mégis csak ő maga. Meister Eckhardt, Johannes Tauler mint a bennük élő Istenről beszélnek róla, mert nem tudnak a reinkarnációról. Ha a reinkarnáció törvényét megértjük, részleteiben és a maga egészében is megismerjük a szeretet jelentőségét, megértjük a sorsot, ami az egyik életben ok és az okozata a következő életben van. Ok és okozati értelemben viszont nem beszélhetünk a szeretetről, nem beszélhetünk a szeretet tetteiről és kiegyenlítésükről. Létezik ugyan tett és kiegyenlítés, de semmi közük sincs a szeretethez, mert a szeretetből származó tettek olyan tettek, amelyeknek a következő életben nincs kiegyenlítésük.

Példaképpen képzeljük el, hogy dolgozunk, és munkánkkal pénzt keresünk. De lehet másképpen is. Lehet, hogy dolgozunk ugyan, de még sincs belőle semmi örömünk, mert azért dolgozunk csak, hogy kifizethessük adósságainkat. Elképzelhető, hogy amit munkánkkal keresünk, előre felhasználtuk már. Bár jobb lenne, ha nem lenne adósságunk, így azonban adósságunk lerovásáért kell dolgoznunk. Az ember cselekvéseire általánosságban alkalmazható ez a példa: a szeretetből fakadó cselekedeteinkről kiderül, hogy adósságot fizetünk velük! Okkult szemlélettel látjuk, hogy a

szeretet alapján történő cselekedetünk nem jár jutalommal, mert a már elhasznált javakat térítjük meg velük. Az igaz szeretetből fakadó cselekedet az egyetlen olyan cselekedet, amelyből a jövőben semmink sincs. Ez az igazság még ijesztő is lehetne, de szerencsére az ember felső tudatában semmit sem tud róla, tudat alatt viszont tud róla mindenki, és szeretetből fakadó tetteit azért cselekszi olyan nem-szívesen. És ez az oka, hogy miért van olyan kevés szeretet a világon. Az emberek ösztönösen megérik, hogy „én”-jüknek a jövőben semmi haszna sincs a szeretet tetteiből. Annak a léleknek, amelynek a szeretet tetteiben kedve telik, annak ellenére, hogy saját magának semmilyen haszna sincs belőlük, nagyon fejlettnak kell lennie. Bár az emberiségben nem erős a szeretet impulzusa, a szeretetből végrehajtott tettekhez mégis erős impulzusokat meríthetünk az okkultizmusból.

Bár önzésünk nem merít semmit sem a szeretet tetteiből, de a világ annál többet. Az okkultizmus szerint a szeretet ugyanaz a világ számára, mint a Nap a külső élet számára. Egyetlen lélek sem élhetne, ha nem lenne szeretet a világon. A szeretet a világ morális Napja. Ha szeretem a mezei virágokat, ha érdekel, hogyan növekednek, nem lenne-e abszurdum azt kívánnom, hogy tűnjék el a világból a Nap? A moralitás területére áttérve: érdekelnie kell bennünket, hogy az emberi kapcsolatokat, és összefüggéseket egészséges fejlődés hassa át. Bölcs dolog, ha annyi szeretetet szórunk szét a Földön, amennyit csak lehet! Az egyedüli bölcsesség, ha istápoljuk a szeretetet.

Mit nyújt a szellemtudomány? Megtudjuk a Föld fejlődésének tényeit, hallunk a Föld szellemiségéről, felszínéről, felszínének változásairól, az emberi test létesüléseiről stb. Pontosan megismerjük, hogy mi él és működik a fejlődés folyamán. Mit jelent ez? És mit jelent, hogy az emberek hallani sem akarnak a szellemtudományról? Azt, hogy nem érdekli őket az, ami van. Mert aki nem tud a Szaturnuszról, aki nem akarja megismerni a régi Napot, a régi Holdat, az a Földet sem ismeri. Érdektelenség, vaskos önzés, ha nem érdekli az embereket a világ. Emberi kötelességünk, hogy mindenfajta létforma érdekeljen bennünket. Kívánjuk és szeressük tehát a Napot a maga teremtő erejével együtt, szeressük és kívánjuk a Napnak a Föld és az emberi lélek virulása érdekében megnyilatkozó szeretetét! Ha megtanuljuk a Földfejlődés tényeit, szellemi úton irányítson minket a világ iránt megnyilvánuló szeretet felé. Mert a szeretet nélküli szellemtudomány veszélyt jelentene. De a szeretetet ne prédikálni akarjuk, mert a szeretet a valóságos szellemiség megismerésének elterjesztésével jön el a világba, és így is kell a világba jönnie. A szellemtudománynak eggyé kell válnia az igaz szeretet tetteivel, cselekedeteivel. A teremtés, a keletkezés eredete a fizikai szeretet. Fizikai szeretet nélkül nem lenne fizikaiság a világon. Szellemi szeretet nélkül pedig semmiféle szellemiség nem jön létre a fejlődés folyamán. Ha szeretünk, ha ápoljuk a szeretetet, keletkezést okozó, teremtő erők áradnak szét a világba. Szükséges ezt még értelmünknek megfelelően is indokolnunk? Hiszen a teremtő erők már a mi magunk létezése és értelmünk létezése előtt is szétáradtak. Bizonyos, hogy a jövőtől önző módon megvonhatjuk a teremtő erőket, de nem olthatjuk ki a múlt szeretett-tetteit, teremtő erőit. Létünkért múltbeli szeretet-tettek adósai vagyunk. Olyan mértékben vagyunk adósai a múltnak, amilyen erők vagyunk a teremtő erők által és bármennyi szeretetet is hozhatunk létre valaha, mind csupán az adósság törlesztése létünkért. És így érthetjük meg egy magas fejlettségű ember tetteit is, hiszen ő többel tartozik a múltnak. Bölcs dolog, hogy szeretetből fakadó tettekkel rója le tartozását. A szeretet impulzusa az ember fejlődésének arányában növekszik. A bölcsesség még nem elegendő hozzá, hogy magasabbra fejlődjék. Vetítsük lelkünk elé, hogy mi a jelentősége a világban a szeretet működésének. A szeretet mindig a múltbeli adósságra utal, mivel pedig adósságunk lerovásából a jövőben semmi hasznunk nincs, a szeretetből fakadó tetteinkből sincs. A szeretetből fakadó tetteket itt kell hagynunk a világban, ahol viszont belevésődnek a világ szellemi történéseibe. Szeretetből fakadó tetteink által ugyan nem tökéletesedünk, csak másfajta tettek által, a világ viszont gazdagabbá válik a szeretetből fakadó tettek következtében. Mert a világ teremtő princípiuma a szeretet.

A világban van még a szeretet mellett két másik hatalom is. Hogyan hasonlíthatjuk őket össze a szeretettel? Az egyik hatalom az erő, a másik a bölcsesség. Az erőre vonatkozólag beszélhetünk gyenge vagy erős hatalomról, mindenhatóságról. Hasonlóképpen vannak fokozatok – egészen a mindent-tudásig – a bölcsességen belül is. A szeretet fokozatairól azonban ugyanilyen értelemben nem lehet szó. Mi az, hogy „mindent szeretünk”? Azt jelenti, hogy minden lényt szeretünk? A szeretetre vonatkoztatva nem lehet ugyanolyan fokozódásról beszélnünk, ahogyan a tudás mindent-tudássá, az erő mindenhatósággá fokozható. Nem így áll a dolog, ha csak néhány lényt szeretünk, vagy ha többet, mert saját mivoltunk tökéletesedéséhez ennek semmi köze sincs. Ha minden élőlényt szeretünk, nem hasonlíthatjuk a mindenhatósághoz. A szeretetre nem lehet a nagyság, a fokozás fogalmát alkalmazni. Lehet a világban élő, a világot átható lényről állítanunk, hogy mindenható? Itt el kell hallgatniuk az érzésségi ítéleteknek: ha Isten mindenható lenne, Ő cselekedne mindent, ami csak történik, lehetetlen lenne tehát az ember szabadsága. Tehát ha az ember szabad lehet, kétségtelenül nem lehet jelen Isten mindenhatósága.

Vajon mindent tud-e az Istenség? Mivel az ember legmagasabbrendű célja, hogy Istenhez hasonló legyen, mindent-tudásra kellene törekednie. De a legmagasabbrendű kincs-e a mindent-tudás? Ha a mindent-tudás lenne a legnagyobb kincs, óriási szakadék keletkezne minden egyes pillanatban Isten és az ember között. És ha Isten a legnagyobb kincset, a mindent-tudást magának tartaná meg, az embertől pedig megvonná, az ember minden pillanatban a közte és az Isten között tátongó mély szakadék tudatában lenne. – Isten legátfogóbb tulajdonsága nem a mindenhatósága és a mindent-tudása, hanem a szeretet, az a tulajdonság, ami már nem fokozható. Isten a tiszta szeretet, telve van szeretettel, szinte a szeretet szubsztanciájából született. Isten csupa tiszta szeretet, és nem a legnagyobb hatalom, nem a legnagyobb bölcsesség. Isten a szeretetet megtartotta magának, a hatalmat és a bölcsességet pedig megosztotta Ahrimánnal és Luciferrel. A bölcsességet Luciferrel, a hatalmat Ahrimánnal osztotta meg, hogy az ember szabad lehessen, bölcsességben megérlelődjék és a bölcsesség hatására tovább haladhasson.

A szeretethez érünk, ha minden teremtő tevékenység gyökerét keressük – minden élet alapja a szeretet. A fejlődés más impulzusai vezetnek oda, hogy a lények egyre bölcsőbbek, hatalmasabbak legyenek. Tökéletesedést csak bölcsességgel és hatalommal nem lehet elérni. Látjuk az emberiség létesülésén, hogyan változik a fejlődés a bölcsesség és a hatalom hatására. Folyamatosan fejlődünk, majd megjelenik a Krisztus-impulzus, a Golgotai misztériummal egyszer jön el az emberiséghez. A szeretet tehát nem részletenként jött a világba, hanem egyszerre, mint az Istenség adománya, szinte készen árad bele az emberiségbe. És az ember lassanként magába is fogadhatja a szeretet impulzusát. A szeretet impulzusa egyszeri impulzus, mert földi impulzus formájában ilyenre van szükségünk.

Az igaz szeretet nem csökkenthető és nem fokozható. Más természete van, mint a bölcsességnek és a hatalomnak. A szeretet nem kecsegtet jövőre vonatkozó reményekkel, törlesztés a múltért. Így helyeződik bele a Golgotai misztérium a világ fejlődésébe. Tartozott-e valamivel az Istenség az emberiségnek?

A luciferi hatással olyan elem került az emberiségbe, ami szükségképpen megfosztotta valamitől az emberiséget, aminek azelőtt még birtokában volt. Ez az új impulzus önmagába befelé fordította az emberiséget, a Golgotai misztérium viszont megnyitotta a lehetőséget minden adósságunk kiegyenlítése előtt. A Golgotai misztérium nem azért jelent meg, hogy mentesítsen a fejlődés folyamán elkövetett bűneink alól, hanem hogy azt ellensúlyozza, ami Luciferrel együtt jött az emberiségbe. Tegyük fel, hogy valaki nem ismeri Jézus Krisztus nevét sem, nem ismeri az evangéliumok közléseit, de tudja, hogy a bölcsesség, a hatalom és a szeretet jellege között milyen gyökeres különbség van. Az ilyen ember az igazi kereszténység szellemében keresztény még akkor is, ha semmit sem tud a Golgotai misztériumról. Aki úgy ismeri a szeretetet, hogy tudja róla: azért van, hogy megfizessük az adósságot, és a jövőben nem jelent majd előnyt – az keresztény. Kereszténynek lenni tehát annyit jelent, mint a szeretet természetét megérteni. Pusztán az

antropozófiától, a karmától, a reinkarnációtól még nagy egoisták lehetünk, ha nem társítjuk hozzájuk a szeretet impulzusát, a Krisztus-impulzust, mert vele érzük csak el azt, ami az antropozófia egoizmusát áthidalja. Mivel az emberiségnek az antropozófiára szüksége van, meg is adatik neki. De nagy a veszély, hogy az antropozófia útján növelik az egoizmust, szinte még a halálon túlra is kiterjesztik, ha a Krisztus-impulzus, a szeretet impulzusa nélkül művelik. – Ebből viszont nem szabad arra következtetnünk, hogy ne foglalkozzunk az antropozófiával, csupán be kell látnunk, hogy az antropozófiához hozzátartozik a szeretet szubsztancialitásának megértése.

Tulajdonképpen mi is történt a Golgotai misztérium következtében? Tudjuk, hogy a názareti Jézus megszületett, úgy fejlődött, ahogyan az evangéliumok leírják, harminc éves korában bekövetkezett a Jordán-keresztelődés, és azután Krisztus három évig élt a názareti Jézus testében, majd végrehajtotta a Golgotai misztériumot. Sokan azt hiszik, hogy amennyire csak lehet emberi történésnek kell ábrázolniuk a Golgotai misztériumot, úgy vélik, a Földön lezajló földi tettnek kell elkönyvelniük. De nem így van. Csak a magasabb világokból látható, hogy a Földön hogyan játszódott le a Golgotai misztérium.

Állítsuk ismét lelkünk elé a Föld és az ember fejlődésének kezdetét. Az embernek akkor bizonyos szellemi erői voltak még – azután jött Lucifer. Ez az az időpont, amikor az előrehaladó istenek hatalmat adtak Lucifer kezébe, hogy az ember szabaddá válhasson. Az ember azonban mélyebbre süllyedt az anyagba, mint amennyire az az istenek szándéka volt. Szinte kicsúszik az előrehaladó istenek kezéből, lejjebb ereszkedik, mint azt az istenek akarták. Hogyan emelhetik újra magukhoz az előrehaladó istenek az embert? Nem a Föld felé, hanem az istenek tanácsa felé kell tekintenünk, hogy ezt megérthessük. Krisztus az istenekért hajtja végre tettét, azért, hogy visszavigye az embereket az istenekhez. Lucifer tette, az érzékfeletti világban zajlik le, Krisztus tette pedig úgy a fizikai, mint az érzékfeletti világban. Ember nem hajthatja végre. Lucifer tette az érzékfeletti világban játszódott le. Krisztus azonban alászállott a Földre, hogy tettét ott hajtsa végre, és így az ember szemlélője lett Krisztus tettének. A Golgotai misztérium Isten tette, az istenek ügye, az emberek pedig e tett szemlélői. A mennyország kapuja feltárult, és Isten cselekedete rajta keresztül küldi be fényét a mennyországba. Azért nem csoda, hogy akik nem hisznek az érzékfelettségben, Krisztus tettében sem hisznek. Krisztus tette Isten-tett, olyan tett, amit az istenek saját magukért cselekednek. Így nyeri el a Golgotai misztérium a maga egyedülálló jelentőségét, fényét. Az embert pedig az istenek meghívták a tett tanújául. Emiatt nincs ennek a tettnek történelmi igazolása, az emberek csak a külső dolgokat látják. Viszont az evangéliumokat érzékfeletti szemlélet alapján írták, akinek tehát az érzékfelettség iránt nincs érzéke, érvényüket könnyen tagadhatja.

A Golgotai misztérium tényének tapasztalása a szellemi világban bizonyos szempontból nézve a legmagasabb rendű tapasztalatok közé tartozik. Lucifer tette abban az időpontban játszódik le, amikor az ember még részt vett az érzékfeletti világ életében, Krisztus tette pedig magában a materiális életben játszódik le, vagyis fizikai és spirituális tett. Ha bölcs módjára kutatjuk a világot, Lucifer tettét megérthetjük. A Golgotai tett megértéséhez nem elég a bölcsesség. Lehet, hogy birtokában vagyunk minden bölcsességnek, de Krisztus tette számunkra mégis érthetetlen marad, mert Krisztus tette megértéséhez szeretetre van szükség. A Golgotai misztériumot csak akkor lehet megérteni, ha a szeretet beleárad a bölcsességbe és viszont, vagyis csak akkor, ha az ember a halálhoz közeledve kifejleszti a bölcsesség szeretetét, mert különben szeretettel párosult bölcsesség nélkül hal meg. Mire kell nekünk a szeretettel párosult bölcsesség? A filozófia a bölcsesség szeretete. A régi bölcsesség nem volt filozófia, mert nem a szeretetből származott, hanem a kinyilatkoztatásból. Keleti filozófia nincs, csak keleti bölcsesség van. A filozófia Krisztussal jött a világba, mint bölcsességszeretet, a bölcsesség a szeretet impulzusától eredően a Krisztus-impulzus által vonul be a világba. Tehát magában a bölcsességben kell érvényre juttatnunk a szeretet impulzusát.

A régi bölcsességet – amelyet a látó kinyilatkoztatás útján kapott – az emberiség ősi imájának magasztos mondatai fejezik ki: „Ex Deo nascimur” – „Istenből születünk”. Ez a régi bölcsesség. Krisztus, aki alászállott a szellemi világokból, összekötötte a bölcsességet a szeretettel, és a szeretet legyőzi majd az egoizmust. Ez a szeretet célja. De önállóan, szabadon kell megnyilatkoztatni, szabadon kell az egyik lénytől a másikhoz áradnia – a szeretet korszakával együtt emiatt kezdődött el egyúttal az egoizmus korszaka is. A kozmosz fejlődésének kiindulópontja a szeretet, saját magától nőtt ki belőle az egoizmus. A Krisztus-impulzus, a szeretet impulzusa azonban idővel legyőzi majd a világba belekerült elválasztó jellegű princípiumot, és az ember fokozatosan részesülhet majd a szeretet erejében. A szeretet Krisztus sajátosságosan monumentális szavaiból árad az emberek szívébe. „Mert a hol ketten vagy hárman egybegyűlnek az én nevemben, ott vagyok közöttük.” (Máté 18, 20) A rózsakeresztesek régi mondása pedig így csendül bele a bölcsességgel párosult szeretetbe: „In Christo morimur” – „Krisztusban halunk meg”.

Az ember Jehova által arra volt rendeltetve, hogy a csoportlélek keretei között éljen, vagyis hogy a szeretet fokozatosan hassa át őt, a vérrokonságon keresztül. Lucifer hatására személyiségként él az ember. Eredetileg tehát az emberi tömörülés volt az időszerű, majd az önzésnek és az emberi önállóságnak kedvező luciferi princípium elválasztotta az embereket egymástól. A gonosz princípiuma az önzéssel együtt került bele a világba. És ennek meg is kellett történnie, mert az ember nem teheti magáévá a jót a gonosz princípiuma nélkül. A gonosz princípiuma nyújt rá lehetőséget, hogy az ember többszörösen legyőzze önmagát, és ezzel együtt a szeretet kibontakoztatására is lehetőséget nyújt. Krisztus meghozta az egoizmusba süllyedt ember számára az impulzust, hogy önmagát legyőzze, és azt az erőt is, melynek segítségével legyőzheti a gonoszt. És Krisztus tette összehozza azokat, akiket elválasztott egymástól az önzés. Így a legmélyebb értelemben válnak valósággá, igazzá Krisztusnak a szeretet tetteiről szóló szavai: „Bizony mondom néktek, a mennyiben megcselekedtétek eggyel az én legkisebb atyámfiai közül, én velem cselekedtétek meg.” (Máté 25, 40) A szeretet tette a földi világra árad vissza. Fokozatosan áthatja majd az emberiség fejlődését, és a fizikai erők elhalása ellenére új életet ad neki – de a szellemiségben, mert nem önzésből, hanem a szeretet szelleméből származott: „Per Spiritum Sanctum reviviscimus” – „A Szent Szellem által feltámadunk”.

Az emberiség jövője folyamán azonban nem csak a szeretet jut érvényre. A földi ember törekvésének méltó célja a szellemi tökéletesedés (ahogyan leírtam a „Die Prüfung der Seele” c. költői művem elején), de a szeretet tetteit megértő emberek közül senki nem lát majd a tökéletesedésre való törekvésben olyasmit, amiről azt mondhatná, hogy ez a törekvés önzetlen. A tökéletesedés olyan dolog, amivel mivoltunkat, személyiségünket kívánjuk erősíteni, fejleszteni. Értékünk a világ számára nem a saját magunk tökéletesítésére irányuló tetteinkből adódik, hanem a szeretetből fakadó tetteinkből. Ebben a vonatkozásban nem szabad ámítanunk magunkat. Ha valaki Krisztust követve a szeretet útján halad a bölcsesség felé, a világ szolgálatába állított bölcsességből annyi érvényes csak, amennyire bölcsessége szeretettel van átitatva.

A szeretettel áthatott, előbbre vivő, Krisztushoz vezető bölcsesség kizárja a hazugságot. Mert a hazugság a tények ellentéte, és aki a tényekbe szeretettel oldódik bele, a hazugságot nem ismerheti. Minden hazugság kivétel nélkül az önzésből ered. Ha megtaláltuk a bölcsességhez a szereteten keresztül vezető utat, önmagunk legyőzésének növekvő erejével, önzetlen szeretettel érünk el a bölcsességhez. Így válik az ember szabad személyiséggé. A gonosz princípiuma volt az a sötét alap, ahova a szeretet fénye bevilágíthatott, de a szeretet teszi felismerhetővé a gonosz princípiumának értelmét, a világban elfoglalt helyzetét. A világosság felismerhetővé vált a sötétség által. Csak a szabad ember lehet igazi keresztény.

(Magyar nyelvre átváltotta: Göröntsér Márton)